HERGER Csabáné
habilitált egyetemi docens
PTE ÁJK

DOI: 10.15170/DIKE.2017.01.01.01

Az európai jogi kultúra közös értékei

A Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport tudományos ülésének megnyitójára (Pécs, 2017. április 27.)

1. A kutatócsoport alapításáról

A Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport[1] alapításának terve 2016 nyarán abból a felismerésből következően vetődött fel, hogy a történeti jogösszehasonlításra a hazai jogtörténet-tudományban számottevően kevesebb figyelem irányult, mint a nemzeti jogfejlődésre. Az elmúlt több mint két évtizedben a közép-európai térségből számos olyan jogtörténésszel kerültem munkakapcsolatba, akik a kutatási korszak és a vizsgált jogterületek illetve jogintézmények tekintetében közel állnak egymáshoz. A közös projektek és a rendszeres párbeszéd során bebizonyosodott, hogy a hazai alkotmány- és jogfejlődés számos elemét lehetséges és érdemes azokkal az eredményekkel összehasonlítani, melyekre a régió jogtörténészei saját hazájuk alkotmány- és jogfejlődése vizsgálatakor jutottak.

A közös kutatócsoport alapítására irányuló kezdeményezést *Markus Steppan,* a grazi Karl Franzens Egyetem Jogtudományi Alapok Intézete Jogtörténeti és Európai Összehasonlító Jogi Tanszéke egyetemi tanára, *Thomas Olechowski,* a Bécsi Egyetem Jog- és Alkotmánytörténeti Intézete Osztrák Egyházjog-történeti Tanszéke egyetemi tanára, *Andrzej Dziadzio,* a krakkói Jagello Egyetem Állam- és Jogtörténeti Tanszékének egyetemi tanára valamint *Jaromír Tauchen*, a brnoi Masaryk Egyetem Jog- és Államtörténeti Tanszékének egyetemi docense örömmel fogadta. Miután *Markus Steppan* közreműködésével elkészült a tervbe vett kutatócsoport magyar és német nyelvű alapító okirata, majd a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Kari Tanácsa 2017 szeptemberében azt elfogadta, a Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport megalapítása a kar szervezeti egységeként, magyar tagokkal és külföldi együttműködő partnerekkel megtörtént.

A kutatócsoport célkitűzése az, hogy nemzetközi kutatói együttműködés keretében az európai jogfejlődés közös gyökereit és értékeit összehasonlító jogtörténeti módszerrel feltárja, valamint bemutassa, hogy mi az a közös alap, amelyre az európai jog alapulhat. A kutatócsoport figyelme különösen az európai jogi kultúra vallási és szekuláris értékeire, az állami jogérvényesítésre, az állam és az egyház közötti kapcsolatrendszer részterületeire, a jogátvétel – modellkövetés – európai szellemű jogalkotás kérdéskörére valamint az európai családjog egyes intézményeire irányul.

[1] A kutatócsoport honlapját lásd md.ajk.pte.hu

A 2017. április 27-i tudományos ülést, amely a kutatócsoport alapítása óta eltelt időszakban az idegen nyelvű, jogösszehasonlító tudományos rendezvények mellett az első magyar nyelvű szakmai fórum volt, ennek a célkitűzésnek a jegyében, az európai jogi kultúra közös értékei vizsgálatára hívtuk életre.

2. A hangyaszorgalmú tudós mester

Kutatócsoportunk névadója, *Márkus Dezső* (Paks, 1862 – Budapest, 1912), a dualizmus-kori magyar jogtudomány neves képviselője, akinek tanulmányai, kézikönyvei és a szerkesztésében megjelent művek egyaránt nagy haszonnal forgathatók a polgári modernizáció korszakára vonatkozó összehasonlító jogtörténeti kutatásokhoz. *Márkus* mintegy ötvenévnyi, ijesztően rövid élete és huszonöt évnyi tudományos pályafutása egyben a korszak hű lenyomatát is adta. A hangyaszorgalmú tudós mestert, ahogy tanítványa *Meszlény Artur* nevezte[2], visszafogott, szerény emberként ismerték, és ezt tükrözi minden hivalkodást nélkülöző fekete márvány síroszlopa is a budapesti Kozmai utcai izraelita temetőben. Ha az *oral history* a 19. század második felének tudományos műfajai közé tartozott volna, egy *Márkus Dezsővel* készített interjú méltán szerepelhetett volna a korszak főbb társadalomtörténeti jelenségeivel foglalkozó kötetben is.

Születésének évében a – neoabszolutizmus korának erőszakos osztrák jogexportját követően – már megtörtént a (részleges) visszatérés a magyar joghoz, de ugyanakkor megmutatkozott az a hiány is, ami a magyar büntetőjog és magánjog kodifikálatlan voltából, a jogegység és a kellő mértékű jogi modernizáció hiányából fakadt. *Márkus,* aki a Budapesti Tudományegyetemen 1885-ben szerzett jogi doktorátust, ezekre a kihívásokra a maga eszközeivel reagált ügyvédként, az ún. Ügyvédvizsgáló Bizottság tagjaként, a X. Magyar Jogászgyűlés jegyzőjeként (1889), előbb a Budapesti Ügyvédi Kör, majd az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület tikáraként és ez utóbbi hivatalos lapjának szerkesztőjeként, majd 1894-től beosztott bíróként az Igazságügyminisztérium Törvényelőkészítő Osztályán, 1911-től pedig curiai bíróiként is.[3]

A maga korában is a legtermékenyebb és legérdemesebb magyar jogi szakírók egyikeként tartották számon. Munkássága, ahogy ez a 19. század második felében még rendszerint előfordult, több jogágra, sőt kifejezetten jogtörténeti kutatásokra és a jogi enciklopédia ügyére is kiterjedt. Élénken foglalkoztatta a gyöngék és az elnyomottak jogi védelmének kérdése, ezért rendszeresen adott elő és publikált szociális témákban (a törvénytelen gyermek jogállása, nőkérdés, munkáskérdés) illetve az előítéletek leküzdéséről is írt. Érdeklődése az élet valódi szükségletei iránt, biztos ítélőképessége és meleg szíve fogékonnyá tette a szükségek irányába, ezért a haladás és a művelődés érdekében gyakran vállalt társadalmi feladatokat is. Különösen foglalkoztatták a bírói és ügyvédi szervezeti kérdések, a polgári törvénykezési eljárás és a végrehajtás, a magánjog és a hiteljog, valamint a házassági jog kérdései, sőt a női jogegyenlőség biztosítása iráni küzdelem egyik élharcosa volt hazánkban. Ez utóbbi téma tekintetében említhető meg az is, hogy részt vett a polgári házasságról szóló 1894. évi XXXI. tc. általános indokolásának szerkesztésében, és számos előadást tartott a női jogokról illetve a törvénytelen származású gyermekek jogállásáról 1901-ben és 1909-

[2] MESZLÉNY, Magyar magánjog I.
[3] SZINNYEI, Magyar írók VIII. köt. http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/m/m15247.htm

ben a Magyar Jogászegyletben valamint 1899-ben a gyermekvédő egyesület nemzetközi jogi konferenciáján. Ezeket a fellépéseit életrajzírója különösen nagyhatású reformakcióknak nevezte.[4] Korai halála hírétől lesújtva a Jogtudományi Közlöny hasábjain 1912. december 6-án két megemlékezés jelent meg *Márkus Dezsőről*. Barátja és közeli munkatársa, *Fodor Ármin* az eszmék kiváló harcosának, a kemény munka emberének nevezte: „*Alig bírom el a gondolatot, hogy ez az agy, amely a munkában oly lázasan működött, hogy ez a kéz, amely pihenést nem ismerve egyik dolgozatot a másik után, egyik művet a másik után vetette papírra, most élettelenül nyugszik. Jogász volt, akinek szűk volt a jogtudomány területe. (…) Ismerte a magyar törvénytár minden zugát, mint senki más. És áttekintette a külföldi jogtudományt is, melynek nem egy eszméjét ültette át hozzánk. (…) Tekintete túlhaladt a jogtudomány határain át az élet tág mezejére. Nagy, általános műveltsége és melegen érző szíve vezérelték őt ebben. (…)Az emberiesség nevében hadat üzent a nézete szerint elavult eszméknek és jogszabályoknak.*”[5]

A második megemlékező, *Justus* és a harmadik, név nélküli szerző *Márkus* tudományos műveiről adott áttekintést. *Márkus* kezdte meg a döntvényjog rendszeres feldolgozását a magyar jogirodalomban, de talán „*még nagyobb érdeme a (hat kötetes) Jogi Lexikon, amelyben óriási munka árán sikerült a magyar jog minden terének alapvető fogalmait összegyűjteni. Legnagyobb műve a Magyar Törvénytár. Minden jogirodalom hiányos addig, amíg a törvénytár a törvényhelyek egymásra való vonatkozása tekintetében nincs feldolgozva. A magyar jogirodalomban ily mű nem volt, míg Márkus nem fogott hozzá. (…) A törvényanyag egészén és emellett a legapróbb részleteken is uralkodnia kell annak, aki az ily munkát akarja jól végezni. Hogy maga ily munkát előző forrásmunkák nélkül egymaga elvégezhessen, ahhoz a kivételes univerzális jogi tudáson kívül oly kivételes munkaerővel is kell rendelkeznie, ami kevésnek adatott. (…) Mint bírónak – folytatja a méltatást Justus – a az élettel való kapcsolat és a gyakorlati szükségletek méltánylása volt az alapelve. A törvényt összhangba hozni avval, amit az ember igazságnak érez, ezt vallotta az ítélkezés fő czéljának. És megvolt benne az, mai a bíróban a legbecsesebb: meleg szív az igazságosság iránt és bátorság az initiativára és a sablontól való eltérésre.*”[6]

Márkus Dezső rövid életének a jogi doktorátus megszerzésétől (1885) haláláig (1912) tartó szakaszában több mint negyven önálló írása és több mint száz kötete jelent meg. Cikkeit és tanulmányait 1886-tól a Jogtudományi Közlönyben, a Fővárosi Lapokban, a Debreczeni királyi táblai Értesítőben, az Ügyvédek Lapjában, a Jogban, az Egyenlőségben s az általa 1889 és 1893 között szerkesztett Jogi Szemlében valamint a Budapesti Szemlében publikálta, de gyakran írt napilapokban is. Bár legnagyobb műveként a Magyar Törvénytár – Corpus Juris Hungarici millenniumi emlékkiadását tartják számon, melyet 1896-ban indított és haláláig egyedül szerkesztett illetve látott el magyarázatokkal és utalásokkal, a történeti jogösszehasonlítás szempontjából talán legértékesebbnek a „Magyar magánjog mai érvényében: törvények, rendeletek, szokásjog, joggyakorlat I–III” (Budapest: Grill, 1906) c. műve valamint „Az osztrák Általános Polgári Törvénykönyv mai érvényében” (Budapest: Grill, 1907) c. műve tekinthető. *Imling Konrád* a Jogtudományi Közlöny hasábjain mégsem elsősorban ezekért, hanem polihisztori, társadalmi kérdések egész sorára kiterjedő szakírói tevékenységéért nevezte a haladás és a humanizmus előharczosának.[7]

[4] JUSTUS, Márkus Dezső II. 424.
[5] FODOR, Márkus Dezső I. 423.
[6] JUSTUS, Márkus Dezső II. 424.
[7] N. n., Márkus Dezső III., 424–425.

3. Hol kell keresnünk az európai jogi kultúra közös értékeit?

Az európai jogi kultúra közös gyökereinek feltárása és bemutatása történeti jogösszehasonlítással valósítható meg. A történeti kutatás a 18-19. század fordulója óta elfogadott, sőt szükségesnek tekintett feltétele volt a jogtudomány filozófiai megalapozásának és a szerves jogfejlesztésnek. Bár a jogtudomány művelésének munkamódszereként – a vizsgálat konkrét tárgyától függetlenül – elsőként a német történeti jogi iskola (*Historische Rechtsschule*) képviselői alkalmazták, a német jogtörténet atyjaként mégsem az iskolaalapítókat, így a romanista *Carl Friedrich von Savignyt* (1779-1861), a germanista *Karl Friedrich Eichhornt* (1781-1854) vagy társaik egyikét, hanem egy korai elődjüket, a humanista helmstedti polihisztort, *Hermann Conringot* tartják számon.

A 19. század korai évtizedeiben ugyanakkor már fontos szerephez jutott a jogösszehasonlítás is, többek között a *kanti* tanokat követő *Paul Johann Anselm von Feuerbach* (1775-1833) munkásságában, aki – az egyetemes, történeti szemléletétől eltávolodva – a hatályos jogok intézményeinek összevetésére helyezett hangsúlyt. Az előzmények a jogösszehasonlítás vonatkozásában sem hagyhatók figyelmen kívül. Ahogy az első, késő-antik jogösszehasonlító műnek tekintett „*Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*" praktikus céloknak köszönhette megszületését az 5. század fordulóján, gyakorlati szempontokkal magyarázható az is, hogy egyes germán törzsi jogfeljegyzéseket a 9. századi Frank Birodalomban kisméretű kézikönyvekbe másolták be, hogy a *ius personalis* elvét alkalmazó bíró számára a szükséges joganyag mindig kéznél legyen. Ahogy később a glosszátorok és a kommentátorok a római jog, a germán jog és a kánonjog egyes tételeit összevetették, a gyakorlatiasság motiválta *Feuerbachot* is. A jogösszehasonlítás – az előzmények ellenére – mégis a romantika korának szülötte, és ez a program igen közel állt a nyugati bölcselet általános törekvéséhez, történeti világfelfogásunk formálódásának vizsgálatához.[8]

A történeti és az összehasonlító jogi vizsgálat együttes alkalmazására a 18. század utolsó évtizedeitől már volt példa, a századforduló után pedig a jogi partikularizmus (római jogi és germán jogi, továbbá hűbéri jogi és egyházjogi intézmények és elvek egymás mellett élése illetve összefonódása) szükségszerű következményeként rendszeresen előforduló kutatási módszerré vált a német térségben, Franciaországban és az angolszász jog területén is.

Azt, hogy a 21. század második évtizedében is fontos szerepe lehet a történeti jogösszehasonlító kutatásoknak, könnyen igazolhatjuk a közelmúlt politikai eseményeivel is. Az Európai Gazdasági Közösség létrehozásáról szóló, 1957. március 25-én aláírt Római Szerződés hatvanadik évfordulójára számos ünnepséget szerveztek. A jubileumi rendezvényekhez kapcsolódik az Európai Unió 27 tagállama, az Európai Tanács, az Európai Parlament és az Európai Bizottság vezetőinek nyilatkozata, amelyet 2017. március 25-én írtak alá: a Római Nyilatkozat 4. bekezdésében az aláírók kijelentették, hogy „*Együtt van a legjobb esélyünk arra, hogy (…) megvédjük közös érdekeinket és értékeinket*" a globális folyamatokkal szemben, melyek „*egyenként háttérbe szorítanák országainkat*".[9] A Nyilatkozatban megfogalmazott programpontok[10] közvetett módon kifejeznek egy közös értékirányultságot, ahogy ezt tükrözi az 1. bekezdés utolsó mondata is: „*Az Európai Unió*

[8] A téma kifejtését lásd HERGER, A modern magyar házassági vagyonjog 19–34.
[9] file:///rome_declaration_2017_hu.pdf
[10] 1. biztonságos és védett Európa; 2. virágzó és fenntartható Európa; 3. szociális Európa; 4. a nemzetközi porondon erőteljesebben fellépő Európa. Lásd file:///rome_declaration_2017_hu.pdf

a béke, a szabadság, a demokrácia, az emberi jogok és a jogállamiság elvén alapuló közösség, valamint gazdasági nagyhatalom, amely a világon egyedülálló mértékű szociális védelmet és jólétet biztosít." A Nyilatkozat azonban nem határoz meg konkrét értékeket és nem szól arról sem, hogy ezek a „*szilárd értékek*" (lásd: 1. bekezdés 4. mondat) honnan származnak, miből vezethetők le.

Különösen annak fényében szembetűnő ez a hiányt, hogy – míg Európa egy nemzetek fölötti intézményrendszer fölépítésén fáradozik – állandósulni látszik a társadalmi vita: létezik-e egy az európaiakat meghatározó közös identitás vagy a nemzetek (jogi) kultúrája úgy illeszkedik csak egymáshoz, mint agyag a vashoz? Vannak-e az európai kultúrának közös gyökerei, és ha igen, akkor melyek ezek a közös gyökerek?

Rezsőházy Rudolf, akinek az európai értékek eredetéről 2012 megjelent könyve a nagyobb belga könyvkereskedések közös kimutatása szerint ez év őszén sokáig az eladási listák élén helyezkedett el[11], egy interjú során kifejtette, hogy ez a vita azért vezet sok esetben éles konfliktushoz, mert a résztvevők ideológiáktól eltorzított nézeteket vallanak. Egyesek úgy vélekednek, hogy az európai értékek lényegét tekintve a felvilágosodás századában születtek meg, míg mások a bibliai alapú, zsidó-keresztény kultúra döntő szerepét húzzák alá. Mindeközben a nevesített értékek – legyen szó a kettő eszmerendszer bármelyikéről – rendszerint csupán egy kitűzött ideálra utalnak, melyeket a konkrét cselekvések gyakran cáfolnak, sőt az európaiak, ha objektíve léteznek is európai értékek, szubjektíve sok esetben nem vallják meg őket.[12]

Kutatócsoportunk 2017. április 27-i tudományos ülésén természetesen nem vállalkozhattunk arra, hogy az európai jogi kultúra közös gyökereit teljességében feltárjuk. Arra azonban kísérletet tettünk, hogy áttekintsük a zsidó-keresztény jogi kultúra értékszemléletét és az ebből fakadó alapelveket valamint a polgári modernizáció korában a modernizációs modellként szolgáló európai államok alkotmányos dokumentumainak értékeit. Foglalkoztunk – a magyar jogi kultúrára koncentrálva – az államalkotó nemzet valamint a nemzeti és etnikai kisebbségek egymás mellett élésének néhány elemével, melyek a polgári modernizáció korában és napjainkban is megkérdőjelezhetővé tették illetve teszik az ún. kulturális nemzetállam-felfogás érvényesülését, majd az „európai hatások – magyar reakciók" témakörben – a sok közül ezúttal csak párat nevesítve – olyan jogintézmények fejlődését vizsgáltuk, melyek esetében az európai hatások közvetlenül kimutathatók. Kutatócsoportunk folyóiratának 2017. évi 1. száma a tudományos ülésen elhangzott előadások írott változatát tartalmazza.

Felhasznált irodalom

FODOR Ármin: Márkus Dezső I. Jogtudományi Közlöny 1912/49. sz. 423–424.
HERGER Csabáné: A megélt kor. Egy 20. századi oral history Ádám Antal és Rezsőházy Rudolf életútja alapján. Pécs 2012
HERGER Csabáné: A modern magyar házassági vagyonjog kialakulása és rendszere az európai jogfejlődés tükrében. Passau 2017
JUSTUS: Márkus Dezső II. Jogtudományi Közlöny 1912/49. sz. 424.
MESZLÉNY Artur: Magyar magánjog I. Személyi és családi jog. Budapest 1931

[11] Vö. REZSŐHÁZY, Émergence des valeurs 2–5.
[12] HERGER, A megélt kor 93–109.

N. N.: Márkus Dezső III. Jogtudományi Közlöny 1912/49. sz. 424–425.
REZSŐHÁZY Rudolf: Émergence des valeurs communes aux Européens á travers le temps. Paris 2012
SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái VIII. Budapest 1902
http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/m/m15247.htm (letöltve: 2017. 12. 14.)